

Abstract

Wages and Fringe Benefits of Flemish Business School Economists

The purpose of this paper is to analyse the factors that are important in determining the wages of Flemish economists who graduated from the former Limburg Business School (the present Faculty of Applied Economics at the Limburg University Centre), between 1972 and 1988. Separate earnings functions are estimated for starting salaries and current (1989) salaries, to assess the influence of individual characteristics, educational background, and occupational characteristics and experience. In addition this paper extends the "traditional" wage analysis by applying a two-step estimation procedure to provide consistent estimates of the trade-off between wages and fringe benefits (company car and/or additional pension plan).

"BOUWEN WORDT NIET NA KINDERSPEL MET DE ASLK."

We lenen bij de ASLK op 20 jaar, met een vaste rentevoet op 10 jaar. De rentevoeten zijn nu toch zo laag... Waarom bij de ASLK? Omdat we over 10 jaar vrij zijn om iets belangrijks te kiezen: een nieuwe periode met vaste rentevoet. Dus een lange periode als de rentevoet laag is. Of een zeer korte als hij hoog is... zodat we er 't jaar nadien weer volop van profiteren als de rentevoeten dalen. Zo beslissen we samen hoe we die 20 jaar terugbetaling 't gemakkelijkst maken.

ASLK
BANK+VERZEKERINGEN

Zo eenvoudig kan 't leven zijn.

Ludo Cuyvers *

Philippe de Lombaerde **

Danny Van Den Bulcke ***

Subregionale economische samenwerking en integratie: groeicirkels en groeidriehoeken in de ASEAN-regio

Trefwoorden: economische integratie; ASEAN; economische groeicirkels

Oost- en Zuidoost-Aziatische landen zijn in toenemende mate betrokken bij allerlei subregionale integratie-initiatieven, die de vorm van zogenaamde groeidriehoeken en groeicirkels aannemen. Dit artikel geeft een overzicht van de diverse "groeicirkels" in de betrokken landen, met speciale aandacht voor de ASEAN-landen. Er wordt getracht vanuit verschillende invalshoeken een bijdrage te leveren tot een verklaring van deze groeicirkels en hun succes. Zo is het kenmerkend dat de genomen initiatieven sterk pragmatisch en privé-gericht zijn. De motieven en voordelen van deze subregionale integratie worden in het artikel geanalyseerd, met gebruikmaking van de inzichten van de literatuur over economische integratie.

* Centre for ASEAN Studies (CAS), Universiteit Antwerpen (RUCA).

** CESA, Universidad Nacional en IUSA, Santafé de Bogotá (Colombia).

*** Centre for International Management and Development Antwerp (CIMDA), Universiteit Antwerpen (RUCA).

De auteurs danken twee anonieme refereren voor hun commentaar en kritische opmerkingen bij een vroegere versie van dit artikel.

Inleiding

De *Gouden Driehoek*, het grensgebied waar Thailand, Laos en Myanmar (het vroegere Birma) elkaar ontmoeten, is welbekend als draaischijf voor smokkelwaar zoals opium, edelstenen en wapens. Niettegenstaande deze illegale achtergrond kan deze regio beschouwd worden als een soort prefiguratie van de vormen van kleinschalige internationale integratie die de afgelopen jaren in Zuidoost-Azië gelanceerd zijn.

Recentelijk heeft zich inderdaad een vermenigvuldiging voorgedaan van zogenaamde *groeidriehoeken* en andere veelhoeken (vierkanten, zeshoeken, ...), die als katalysatoren fungeren voor de groeidynamiek in Zuidoost-Azië. Sommige auteurs gewagen van *groeicirkels* als verzamelwoord, om beter te benadrukken dat er een principiële gelijkwaardigheid bestaat tussen de deelnemende landen en dat het wederzijds belang wordt nagestreefd.

Het ziet er naar uit dat in Azië de "subregionale" integratie beter werkt dan regionale integratie. In deze bijdrage geven we een overzicht van die "nieuwe" integratieverbanden en gaan we in op de bestaansredenen en de succesfactoren ervan. Tevens onderzoeken we hoe het ontstaan en de groei van deze groeicirkels kan worden verklaard vanuit de specifieke situatie van deze landen, met hun uiteenlopende economische ontwikkeling en met een ongelijke inschakeling in de wereldeconomie. We besteden ook aandacht aan de voornaamste problemen die optreden bij een dergelijke internationale samenwerking.

De integratievormen en -verbanden die we hierna bespreken, kunnen als *subregionaal* worden gecatalogeerd, althans in de Angelsaksische betekenis van het woord. Ze worden immers gekarakteriseerd door internationale, grensoverschrijdende activiteiten en bindingen in de economische sfeer, en ze betrekken doorgaans en in hoofdzaak enkele welbepaalde nationale regio's (provincies, districten enz.) van de deelnemende landen. Anderzijds verschillen deze integratieverbanden zowel naar vorm als naar inhoud en doelstellingen. De rol van de nationale overheid kan actief of overwegend passief zijn. Een aantal nationale overheden, evenals bijv. de Asian Development Bank, beschouwen deze groeicirkels evenwel als relevante beleidsniveaus.

1. Groeicirkels: een poging tot definitie

Groeicirkels of groeidriehoeken zijn transnationale economische zones, die meestal gebieden uit drie of meerdere landen omvatten. Het zijn groeperingen van aangrenzende geografische regio's met onderlinge economische complementariteit, die zijn uitgegroeid tot relevante beleidsniveaus voor de private sector en voor lokale, nationale en supra-nationale overheden. Ze benadrukken de intraregionale betrekkingen tussen grensgebieden en trachten tevens door onderlinge samenwerking de internationale betrekkingen (handel, directe investeringen) te stimuleren. Volgens Naya en Eggleston Lee (1996, blz. 124) is een basiskaraktermerk van de groeidriehoeken dat ze zich via marktinitiatieven toeleggen op infrastructuur in industriële ontwikkeling in een transnationale groeidriehoek. Ze proberen aan te sluiten bij zowel de wereldwijde trend naar meer (politieke) decentralisatie als de mondialisering van de productie over de grenzen heen en de internationale economische samenwerking om een specifiek gebied te ontwikkelen.

Ook zijn er tweelandenverbanden die dezelfde karakteristieken vertonen als de groeidriehoeken, zoals de kleinschaligheid, het subregionale karakter, de belangrijke rol van de privé-sector, de al dan niet impliciete steun van de nationale overheden, economische herstructurering op basis van de relatieve beschikbaarheid van productiefactoren, pragmatische oplossingen voor macropolitieke problemen enz. Het *Groeiverband Hongkong - Zuidoost-China* en de *Economische Brug Thaise Southern Seaboard - Singapore* zijn voorbeelden van dergelijke bilaterale verbanden.

De specifieke term *groeidriehoek* raakte pas echt ingeburgerd toen de toenmalige Eerste Minister van Singapore, Goh Chok Tong, hem in 1989 gebruikte om de huidige *Groeidriehoek Johor-Singapore-Riau* te omschrijven (Tang en Thant, 1994, blz. 3). Sindsdien wordt het begrip als synoniem met subregionale economische samenwerking gehanteerd. Bepaalde auteurs (Scalapino, 1992; Yeung, 1995) spreken daarentegen over "natuurlijke economische zones".

Internationale samenwerking en integratie op regionaal niveau is natuurlijk niet het monopolie van de Zuidoost-Aziatische landen.¹ In Europa bestaan sinds langere tijd soortgelijke initiatieven. Zo is er bijvoor-

1 Ten onrechte stelt Yueng (1995, blz. 58) dat groeicirkels uitsluitend in Azië voorkomen.

beeld de zogenaamde Euregio, die de samenwerking wil stimuleren tussen de aangrenzende regio's (provincies of *Länder*) van België, Nederland, Luxemburg en Duitsland. Ook in andere delen van de wereld ontwikkelen zich dergelijke integratieverbanden, zoals de zone rond San Diego en Tijuana aan de Amerikaans-Mexicaanse grens en de grensstreek tussen Colombia en Venezuela (Caldas, 1994).

Tabel 1 geeft een overzicht van de bestaande (en geplande) subregionale integratieverbanden in Oost- en Zuidoost-Azië en geeft aan welke landen erbij betrokken zijn. Dit artikel spitst zich evenwel toe op de verbanden die in de ASEAN-landen² werden uitgewerkt. Sommige van de bestaande of geplande integratieverbanden overlappen elkaar. Kleinere clusters maken immers soms deel uit van grotere verbanden (figuur 1).

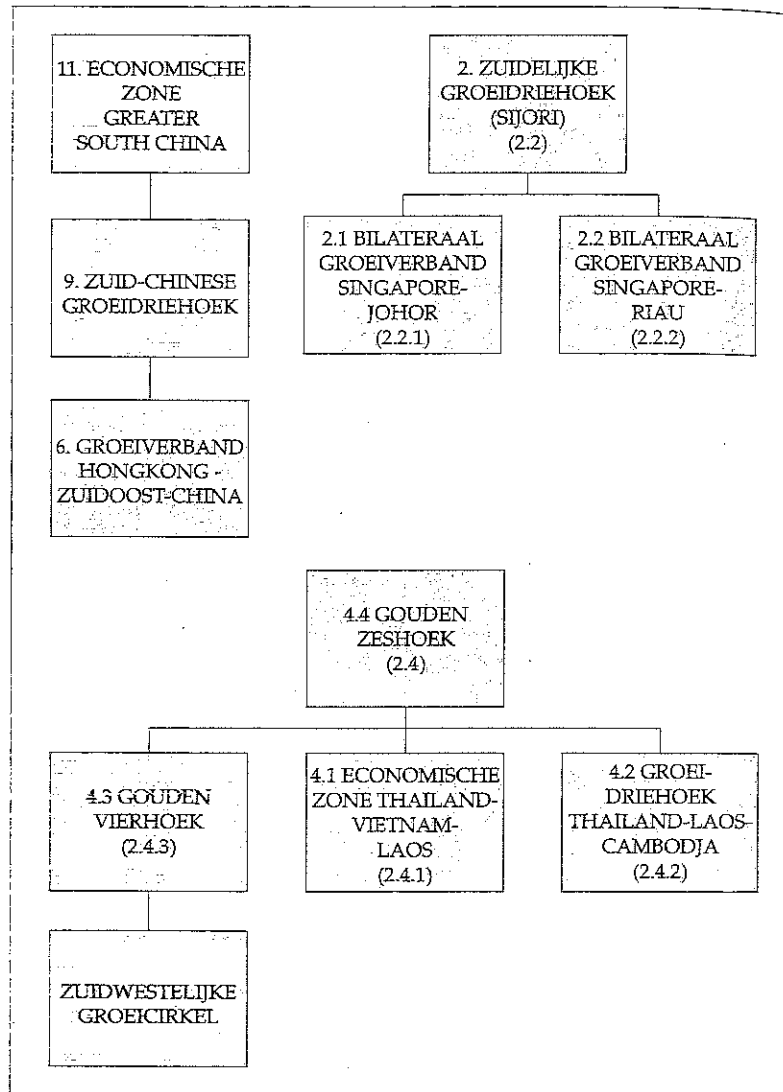
Tabel 1. Overzicht van subregionale integratieverbanden in Oost- en Zuidoost-Azië.

Integratieverband	Aantal betrokken landen	Landen en regio's
1. Economische Brug Thaise Southern Seaboard-Singapore	2	<ul style="list-style-type: none"> • Thailand (Southern Seaboard) • Singapore
2. Zuidelijke Groeidriehoek (SIJORI)	3	<ul style="list-style-type: none"> • Singapore • Maleisië • Indonesië
3. Noordelijke Groeidriehoek (Indonesië, Maleisië, Thailand)	3	<ul style="list-style-type: none"> • Indonesië (Noord-Sumatra, Aceh) • Maleisië (Kedah, Perak, Penang, Perlis) • Thailand (Satun, Songkhla, Yala, Narathiwat, Pattani)
4.1 Economische Zone Thailand-Vietnam-Laos	3	<ul style="list-style-type: none"> • Thailand (noordelijke en noordoostelijke regio's) • Vietnam • Laos
4.2 Groeidriehoek Thailand-Laos-Cambodja	3	<ul style="list-style-type: none"> • Thailand (noordoostelijke regio) • Laos • Cambodja
4.3 Gouden Vierhoek	4	<ul style="list-style-type: none"> • Thailand (noorden) • Myanmar (noordoosten) • Laos (westen) • Volksrepubliek China (provincie Yunnan)

² ASEAN: Association of Southeast Asian Nations.

Integratieverband	Aantal betrokken landen	Landen en regio's
4.4 Gouden Zeshoek (Greater Mekong River Basin Sub-Regional Project)	6	<ul style="list-style-type: none"> • Myanmar • Thailand (noordelijke en noordoostelijke regio's) • Laos • Volksrepubliek China (provincie Yunnan) • Vietnam • Cambodja
5. Oostelijke Groeivierhoek (East Asean Growth Area-EAGA)	4	<ul style="list-style-type: none"> • Filipijnen (Mindanao) • Maleisië (Sabah) • Brunei • Indonesië (Kalimantan, Noord-Sulawesi)
6. Groeiverband Hongkong - Zuidoost-China	2	<ul style="list-style-type: none"> • Volksrepubliek China • Hongkong
7. Groeicirkel Gele Zee	2	<ul style="list-style-type: none"> • Volksrepubliek China (provincie Bahai) • Japan (Kyushu en Jamaguchi)
8. Economische Zone Gele Zee	3	<ul style="list-style-type: none"> • Volksrepubliek China (noordelijke en centrale provincies) • Taiwan • Zuid-Korea
9. Zuid-Chinese Groeidriehoek	3	<ul style="list-style-type: none"> • Hongkong • Taiwan • Volksrepubliek China
10. Economische Ontwikkelingszone Tumenrivier	3	<ul style="list-style-type: none"> • Volksrepubliek China (provincie Jilin) • Noord-Korea • Russische Federatie (Oost-Siberië)
11. Economische Zone Greater South China	4	<ul style="list-style-type: none"> • Volksrepubliek China (provincies Guangdong en Fujian) • Taiwan • Hongkong • Macao

Figuur 1. Hierarchieën in de integratieverbanden in Azië.

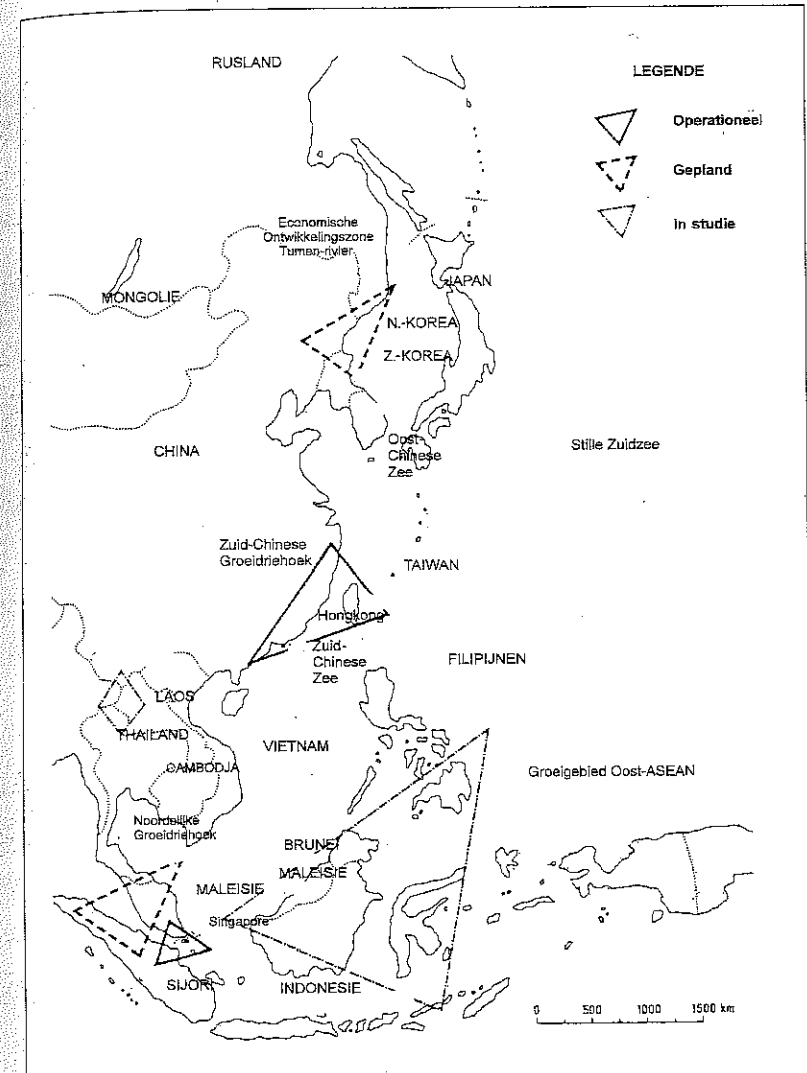

Noot

De cijfers in de cellen verwijzen naar de rangschikking in tabel 1. Tussen haakjes staat, waar het toepasselijk is, het nummer waaronder het samenwerkingsverband in dit artikel besproken wordt.

Figuur 2 toont de vermelde subregionale integratieverbanden en hun operationeel statuut op een overzichtskaart van Zuidoost- en Oost-Azië.

Figuur 2. Groeidriehoeken in Zuidoost-Azië.

Bron: Yeung, 1995, blz. 61.

2. Beschrijving van de subregionale integratieverbanden in de ASEAN-regio

2.1 De Economische Brug Thaise Southern Seaboard-Singapore

Een van de doelstellingen van het *Southern Seaboard Development Project* in Thailand was het opzetten van een soort "economische brug" tussen Thailand en Singapore. Daarbij werd gemikt op de relocatie van bepaalde maritieme industrieën en handelsactiviteiten van het door schaarste (arbeid, ruimte) geplaagde Singapore, naar de Southern Seaboard, die als een vrijhandelszone zou worden ontwikkeld. In eerste instantie werd gedacht aan de petrochemische industrie en petroleumoverslag en -handel, in de tweede plaats aan scheepsbouw en scheepsherstelling, staalindustrie, en visserij en visverwerkende nijverheid.

2.2 De Zuidelijke Groeidriehoek

De *Zuidelijke Groeidriehoek* ontstond reeds in 1990, op suggestie van de Eerste Minister van Singapore, Goh Chok Tong. Deze driehoek wordt gevormd door Johor in het zuiden van Maleisië, Singapore en het eiland Batam (Riau) in Indonesië; vandaar ook het letterwoord SIJORI. De voorkeur voor de benaming SIJORI-samenwerkingsverband heeft ook te maken met het feit dat de samenwerking in feite veeleer een groepering is van twee bilaterale verbanden, enerzijds Singapore-Riau en anderzijds Singapore-Johor, en de onderlinge relatie tussen Riau en Johor nagenoeg onbestaande is.

Het uitgangspunt bestaat erin dit grensoverschrijdend gebied als één investeringszone met complementaire inputs vanuit de partnerlanden te beschouwen. De managementexpertise, de hooggeschoolde arbeidskrachten en het kapitaal zijn vooral afkomstig uit Singapore, terwijl de laaggeschoolde werknemers, grondstoffen en land overwegend beschikbaar zijn in Maleisië en Indonesië. Men verwacht dat de verticale integratie van bedrijfsactiviteiten over de grenzen van de drie landen heen de productiviteit van de betrokken bedrijven in de regio zal verhogen.

2.2.1 De samenwerking tussen Singapore en Johor

Reeds vóór de officiële oprichting van de groeidriehoek, vestigden investeerders uit Singapore en elders zich in Johor, wegens de ruime

beschikbaarheid van arbeidskrachten met relatief lage lonen. Vele lokale en buitenlandse bedrijven in Singapore realiseerden hun expansie in Johor, eerder dan in Singapore zelf. Deze ondernemingen slaagden er aldus in een zekere flexibiliteit van het personeelsbestand te bereiken door laaggeschoolde en goedkope werkkrachten in te schakelen. Vooral ondernemingen met grote schommelingen in hun productie lokaliseerden zich in Johor, bijv. textiel- en leerverwerking en assemblage van elektronische toestellen. Opmerkelijk was de stijging van de investeringen in het algemeen en het aandeel van de buitenlandse investeerders (vooral uit Japan en Singapore zelf) in de binnenlandse kapitaalvorming (Kumar en Yuan, 1991, blz. 11).

Johors sterke vooruitgang komt duidelijk naar voren wanneer men de regio vergelijkt met de overige deelstaten van Maleisië. Johor is immers uitgegroeid tot de meest geïndustrialiseerde regio in Maleisië (Kumar en Yuan, 1991, blz. 63). De industriële zones liggen dicht bij grondstofbronnen (zoals petroleum en rubber), en de verbindingen met de steden en havens zijn goed. Gedurende de periode 1992-1997 kregen nog zeven bijkomende gebieden de bestemming van industriële zone en werden de havens van Pasir Gudang en Johor uitgebreid. Er werd ook massaal geïnvesteerd in de toeristische sector.

2.2.2 De samenwerking tussen Singapore en Riau

Hoewel deze bilaterale as recenter is dan die tussen Singapore en Johor, zijn de onderlinge betrekkingen intenser, vooral als gevolg van de lagere arbeidskosten die de ondernemingsintegratie bevorderen. De *Batam Industrial Corporation*, een joint venture met Singapore, Indonesië en de private sector als partners, werd opgericht om de verspreiding van arbeidsintensieve activiteiten in Batam te stimuleren. Deze maatschappij vervult hoofdzakelijk een administratieve rol en verleent bijstand aan investeerders.

De samenwerking manifesteert zich vooral op het gebied van:

- a. handel en investeringen, met actieve steun van de Indonesian Board of Investment, die privé-investeerders voordelen toekent, zoals bijv. belastingvrije import van kapitaalgoederen en de mogelijkheid tot versnelde afschrijvingen;
- b. de ontwikkeling van de infrastructuur; een ambitieuze joint venture tussen Indonesië en Singapore beoogt bijv. de ontwikkeling van de

eilanden Singkep en Karimun tot belangrijke olieverwerkende industriecentra en scheepswerven als alternatieve locaties voor Singapore; uitbreiding van de lucht- en zeehavens van Batam;

- c. de oprichting van speciale geïntegreerde industrieparken met moderne telecommunicatieverbindingen, zoals bijv. het Batam Industrial Park, de parken in Kuang Hua en in Kabil, en in nog zes andere locaties;
- d. toerisme.³

Een verdere geografische uitbreiding naar andere eilanden van de Riau-archipel behoort ongetwijfeld tot de mogelijkheden. Samen met het uitdeinen naar andere delen van de Maleisische provincie Johor in de samenwerking met Singapore (zie hierboven), zullen deze ontwikkelingen de assen Singapore-Riau en Singapore-Johor nog verder verstrengelen (cf. Naya en Eggleston Lee, 1996).

2.3 De Noordelijke Groeidriehoek

De *Noordelijke Groeidriehoek* wordt ook de *Indonesia-Malaysia-Thailand (IMT) Growth Triangle*, of *Groeigebied Noord-ASEAN* genoemd. Hij beslaat de zuidelijke provincies van Thailand (Satun, Songkhla, Yala, Narathiwat en Pattani), de vier noordelijke staten van Maleisië (Kedah, Perak, Penang en Perlis), en Noord-Sumatra en het speciaal territorium van Aceh in Indonesië. Deze driehoek kwam tot stand in juli 1993, op initiatief van Maleisië. In januari 1994 werd de *Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle Business Council (GTBC)* opgericht. In opdracht van de betrokken autoriteiten, d.w.z. de industriële en financiële federaties, de kamers van koophandel en de publieke organismen die er deel van uitmaken, streeft de GTBC de ontwikkeling van de groeidriehoek na. De regelmatig georganiseerde ministeriële ontmoetingen wijzen op het politieke engagement van de betrokken overheden en de positieve invloed die daarvan op deze groeidriehoek uitgaat.

Deze groeidriehoek beoogt vooral de handel, de kapitaalstromen en de arbeidsmobiliteit te bevorderen in een gebied van ongeveer 200.000 km²

3 Een joint venture tussen de Indonesische groep Salim en het uit Singapore afkomstige Wah Chang International en Keppel Corporation staat in voor de ontwikkeling van de infrastructuur in verschillende fasen. De provincie Riau wil op korte termijn uitgroeien tot een toeristische trekpleister; vooral het eiland Bintan treedt hier op de voorgrond.

met 21 miljoen inwoners. Een bijkomende doelstelling bestaat erin illegale stromen van personen en goederen tegen te gaan of ze althans beter te integreren in de formele economie. Omdat er drie lidstaten bij betrokken zijn, beschouwt de ASEAN de *Noordelijke Groeidriehoek* trouwens als een middel om de intraregionale handel op te krikken.

De concrete werking van de GTBC, en bijgevolg van de verwachte ontwikkeling van de groeidriehoek, wordt nagenoeg volledig overgelaten aan de privé-sector. Projecten moeten door de privé-sector worden voorgesteld en een raad van ondernemers moet zich uitspreken over de haalbaarheid ervan en de prioritaire sectoren bepalen. In eerste instantie is het bedoeling zich te concentreren op toerisme, transport (waaronder maritiem transport), communicatie, energievoorziening, handel, industriële samenwerking en investeringen, landbouw en visserij, en de ontwikkeling van het menselijk potentieel. De GTBC fungeert ook als katalysator voor buitenlandse investeringen binnen de driehoek.

Op de ministeriële ontmoeting van de partnerlanden in mei 1994 stonden o.m. op de agenda:

- a. de stimulering van de toeristische en handelsrelaties tussen Thailand en Maleisië door een versoepeling van de immigratieprocedures, afspraken op het gebied van autoverzekeringen, nieuwe wegen, lagere telefoontarieven enz.;
- b. de mogelijkheden voor de Electricity Generating Authority of Thailand om energie (gegenereerd uit steenkool) uit Maleisië en – per kabel – ook elektriciteit uit Sumatra te betrekken.

Op de vierde conferentie, op 14 december 1994, werd de eerste studie van de Asian Development Bank afgerond. Zij omvatte honderd projecten en besprak de politieke en institutionele initiatieven die de komende tien jaar genomen moeten worden. Het totale bedrag voor de implementatie van de voorgestelde projecten werd geraamd op 15 à 20 miljard USD, gespreid over de genoemde periode (Asian Development Bank, 1995a, blz. 2-4). Een groot deel daarvan moet in principe gefinancierd worden door de privé-sector, vooral door directe investeringen, commerciële leningen of het verschaffen van andere middelen via de kapitaalmarkt.

De ontwikkeling van de groeidriehoek verloopt in fasen. In de eerste fase (1994-1995) werd de haalbaarheid van de verschillende voorstellen geëvalueerd en werd een *IMT-GD Regional Investment Fund* opgericht. In de tweede fase (1996-1997) dienen de goedgekeurde projecten van de

eerste fase geïmplementeerd te worden. In de laatste fase wordt gestreefd naar de oprichting van een geliberaliseerde handelszone (Chupaka, 1995).

2.4. De Gouden Zeshoek

2.4.1 De Economische Zone Thailand-Vietnam-Laos

De *Economische Zone Thailand-Vietnam-Laos* is een groeidriehoek waarbij Thailand het toerisme in het noorden wenst te ontwikkelen, Laos de energielevering aan Noord-Thailand wil opvoeren, en beide landen voor hun exporten een maritieme uitweg zoeken via de haven van Danang in Vietnam. Vermits deze driehoek binnen de *Gouden Zeshoek* valt, zal de samenwerking tussen deze landen besproken worden bij de behandeling van de zeshoek.

2.4.2 De Groeidriehoek Thailand-Laos-Cambodja

Dit is veeleer een *would-be* groeidriehoek. Verwacht wordt dat de samenwerking in dit gebied zal toenemen en een eigen dynamiek zal ontwikkelen. De toekomstige expansie wordt voornamelijk geconditioneerd door de politieke ontwikkelingen in de betrokken landen en door hun onderlinge relaties. Aan deze groeidriehoek werden nog geen gespreksfora gewijd, noch van officiële, noch van informele/private zijde.

Hoewel de *Groeidriehoek Thailand-Laos-Cambodja* volledigheidshalve in dit overzicht werd opgenomen, werden, voor zover bekend, vooralsnog enkel initiatieven genomen die zich in het kader van de ruimere *Gouden Zeshoek* situeren (zie verder).

2.4.3 De Gouden Vierhoek

De *Gouden Vierhoek* wordt ook wel de *Golden Rectangle* of *Mekong Corridor* genoemd. Hij valt weliswaar ook binnen de *Gouden Zeshoek*, maar wordt toch afzonderlijk beschouwd wegens zijn specifieke karakter en het feit dat afzonderlijke (officiële en officieuze) fora worden gewijd aan de ontwikkeling ervan. Het noorden van Thailand, het zuiden van China, het noordoosten van Myanmar en het westen van Laos maken er deel van uit en vijf strategisch belangrijke steden bepalen de structuur ervan: Chiang Rai en Chiang Mai (Thailand), Chiang Tung (Myanmar), Chiang

Rung (Volksrepubliek China) en Chiang Thong (Laos). In feite steunt deze vierhoek op informele netwerken, die verbonden zijn met de zogenaamde *Gouden Driehoek*. De troeven van dit ongeveer 190.000 km² beslaande gebied zijn de gezamenlijke culturele en linguïstische wortels in Thailand, Laos en Yunnan.

De betrokken instanties hebben de intentie uitgesproken om de algemene ontwikkeling van deze vierhoek te bevorderen door middel van een opgevoerde samenwerking en grensoverschrijdende economische betrekkingen, meer in het bijzonder inzake handel en toerisme. De ontwikkeling van een verbeterde verkeersinfrastructuur is daarbij essentieel. De belangrijkste andere troeven waarmee deze vierhoek succesvol kan worden uitgebouwd, zijn:

- de sterke economische groei in Thailand en China;
- de beschikbaarheid van grondstoffen in Myanmar en Laos;
- het hydro-elektrische potentieel en de transportmogelijkheden die de Mekong-rivier biedt.

2.4.4 De Gouden Zeshoek

De *Gouden Zeshoek*, ook wel benoemd als het *Greater Mekong River Basin Sub-Regional Project*, verbindt zes landen: Myanmar, Thailand, Laos, de Volksrepubliek China, Vietnam en Cambodja.

Hoewel de Verenigde Naties reeds in 1955 het *Mekong Basin Development Initiative* lanceerden, bleef het – voornamelijk om politieke redenen – als gevolg van het wantrouwen tussen Thailand en de socialistische landen, zonder veel invloed. Naarmate de politieke barrières aan belang verloren, werden signalen gegeven om de draad weer op te nemen. Noch de privé-sector (via investeringen), noch de betrokken regeringen hebben evenwel gewacht op een initiatief van de Verenigde Naties om deze *Gouden Zeshoek* nieuw leven in te blazen. Er bestaat immers al een samenwerkingsovereenkomst tussen de regeringen van de betrokken landen om in een eerste fase de samenwerking toe te spitsen op zes domeinen: transport, energie, milieu, ontwikkeling van het menselijk potentieel, handel en investeringen, en toerisme.

De Asian Development Bank speelt sinds 1992 een heel belangrijke rol als katalysator van de ontwikkeling in deze zeshoek. Ze heeft een driedelige aanpak van de regionale hulp voor de Mekong-regio uitgewerkt.

De eerste fase, de technische bijstand (juni 1992 - februari 1993), had tot doel de lidstaten bewust te maken van het belang en de mogelijkheden van regionale samenwerking. Men wilde de belemmeringen voor coöperatie identificeren en verkleinen. Een werkgroep van de Asian Development Bank onderhandelde met de afzonderlijke regeringen, en maakte zowel bilaterale als multilaterale afspraken. Dit resulteerde in de opstelling van een eerste ontwerp van verdrag. De eerste Conferentie over de Subregionale Economische Samenwerking (20-21 oktober 1992) evalueerde de eerste fase en bereikte een duidelijke consensus tussen de zes landen over het concept en de modaliteiten van de samenwerking. Ook werden de doelstellingen voor de tweede fase vastgelegd.

Fase twee werd op 10 juni 1993 door de Asian Development Bank goedgekeurd en begin 1995 afgerond (Asian Development Bank, 1994b, blz. 2). Er werd nauwkeurig bepaald welke projecten zouden worden uitgevoerd en welke voorrang genoten (bijv. de infrastructuur van de transportsector). Tussentijdse conferenties, waarbij niet noodzakelijk alle landen of alle sectoren betrokken moeten zijn, kunnen te allen tijde worden gehouden (Asian Development Bank, 1994a, blz. I-II). Alle zes de landen formuleerden de wens om zo snel mogelijk tot concrete resultaten te komen, met de bedoeling de wil tot samenwerking zo levendig mogelijk te houden en niet te verworden tot een theoretisch samenwerkingsverband.

In de derde fase zal de Bank de geselecteerde projecten met een regionale invalshoek financieren en de uitvoering ervan opvolgen. Tussen augustus 1992 en april 1995 hadden vijf Conferenties plaats. De exploitatie van de Mekong-rivier bekleedt een centrale plaats in de voorstellen tot samenwerking, zowel op het gebied van transport als inzake energie en toerisme. Er heersen evenwel nogal wat meningsverschillen tussen de landen, bijv. over de inplanting van dammen voor de winning van hydro-elektriciteit, de afleiding van water (o.m. naar de Chao Phraya-rivier in Thailand) en de impact daarvan op het natuurlijk milieu en op het debiet en de bevaarbaarheid van de rivier.

De plannen voor de bundeling van krachten om energie op te wekken lijken veelbelovend. De bouw van de acht waterkrachtcentrales langs de Mekong tegen het jaar 2020 zou eveneens de aanleg van elektriciteits-transportlijnen naar Myanmar en Thailand impliceren. Transmissielijnen vanuit de Jinghong-centrale naar Thailand werden, in de context van het subregionale *grid*-systeem, al goedgekeurd. De aanleg van een cascade van acht waterkrachtcentrales is een project dat prioriteit geniet

binnen het Subregionaal Economisch Samenwerkingsverband. Tegen het jaar 2050 zouden er nog zes bij moeten komen, te installeren aan de bovenloop van de rivier. De capaciteit van de eerste acht centrales zou 16.985 MW bedragen (Chapman en Hinton, 1994, blz. 1).

Waarnemers zijn het erover eens dat er belangrijke informele handelsstromen bestaan tussen de grensstreken van de betrokken landen. Veel meer dan de officiële gegevens wijzen zij op het belangrijke potentieel van de regio in termen van economische samenwerking en integratie. Deze informele handelsstromen blijken de laatste jaren bovendien nog intenser te zijn geworden. Het is niet de bedoeling deze stromen aan banden te leggen. Integendeel, men wil ze in feite in het formele circuit brengen, behalve natuurlijk als het om illegale goederen zou gaan. Het belang van de informele handel verschilt van sector tot sector en resulteert niet noodzakelijk in een derving van tariefontvangsten, omdat het dikwijls gaat om producten waarop geen douanerechten van toepassing zijn.

Per definitie zijn er zo goed als geen gegevens over deze informele stromen. Volgens schattingen van de Thai Farmers Bank zou de totale waarde van de handel in het *Mekong Basin* ongeveer 25 miljard THB bedragen (1 THB = ± 0,04 USD) (Na Thalang, 1994). Dikwijls gaat men ervan uit dat de informele stromen minstens de helft van de totale goederenstromen uitmaken (Asian Development Bank, 1994a, blz. 27), zodat aan de waarde van de officiële statistieken mag worden getwijfeld.⁴ Terwijl volgens officiële bronnen de handel tussen Vietnam en Cambodja nihil zou zijn, gewagen officieuze schattingen over een export van Vietnam naar Cambodja ter waarde van 10 miljoen USD in 1989 en van 5,6 miljoen USD in 1990, en van importen uit Vietnam van 4,2 miljoen USD in 1989 en van 5,7 miljoen USD in 1990 (Asian Development Bank, 1994, blz. 27). Ook voert Vietnam officieel zagezegg niets in uit Laos en zou de handel met China eveneens te verwaarlozen zijn. Daartegenover staan informele schattingen, die gewagen van een jaarlijkse import uit Laos van 3 miljoen USD en een totale handel met China van 200 miljoen USD (Asian Development Bank, 1994, blz. 27).

De statistische overheidsdiensten trachten weliswaar gegevens te publiceren over de formele grenshandel, om aldus – voor beleidsdoeleinden – toch enig zicht te krijgen op die stromen (zie tabel 2 en 3). Opmerkelijk

⁴ Voor een matrix van de (officiële) handel tussen de betrokken landen verwijzen we naar Asian Development Bank (1993, tabellen 3-6).

is wel dat er geen officiële transacties geregistreerd worden tussen Zuid-China en Vietnam, en dat er evenmin sprake is van officiële exporten van Laos naar Zuid-China. In het algemeen vertonen de handelsstromen vrij bescheiden niveaus. Verder valt op dat de handel tussen Myanmar en Thailand in één jaar tijd meer dan verdubbeld is. Terwijl uit de cijfers van de grenshandel tussen Thailand en Laos weinig kan worden geconcludeerd, is er voor de totale (officiële) handel tussen Thailand en Laos (zie tabel 4) wel degelijk een belangrijke toename, voornamelijk van de Thaise exporten naar Laos. Ofschoon deze cijfers niet echt betrouwbaar zijn voor wat het absolute niveau betreft, wijzen ze op een duidelijke en aanhoudende trend, met name dat de grenshandel in de *Gouden Zeshoek* de laatste jaren enorm is toegenomen. De autoriteiten van Yunnan schatten dat de handel met Myanmar, Laos en Vietnam in zijn geheel in 1992 met 30% is gegroeid (Asian Development Bank, 1994a, blz. 27).⁵

Tabel 2. Formele handel van de Chinese provincie Yunnan met Laos, Myanmar, Thailand en Vietnam (1991) (x 1.000 USD).

		Laos	Myanmar	Thailand	Vietnam
Graan en olie	Export	10	-	-	0
	Import	0	-	0	0
Pesticiden	Export	-	-	-	0
	Import	0	0	900	0
Lichte industriële productie	Export	40	7.240	-	0
	Import	0	-	0	0
Radio-uitrusting	Export	-	-	-	0
	Import	0	0	200	0
Machines	Export	550	11.730	720	0
	Import	0	-	0	0
Andere	Export	180	19.760	5.990	0
	Import	0	19.800	0	0
Totaal	Export	780	38.730	6.790	0
	Import	0	19.800	1.100	0

Bron: Asian Development Bank, 1993a, tabel 7.

n.b.: niet beschikbaar. Strikt genomen zijn deze goederencategorieën niet noodzakelijk nihil; in voorkomend geval zijn ze opgenomen in de restcategorie.

5 De handel in drugs vanuit Myanmar loopt meer en meer over China, Laos en Vietnam dan over Thailand, zie bijv. Lintner (1992).

Tabel 3. Formele handel van de Thaise Rai-provincie met Laos en Myanmar (x 1 miljoen THB).

	Laos		Myanmar	
	1991	1992	1991	1992
Export	45,39	43,31	417,30	1.094,26
Import	30,06	41,89	10,60	17,63

Bron: Na Thalang, 1994, B3.

1 THB = ± 0,04 USD

Tabel 4. Formele handel van Thailand met Laos (x 1 miljoen THB).

	1988	1989	1990	1991	1992
Export	1.300,7	1.642,5	1.683,2	1.958,8	3.012,7
Import	568,0	1.286,0	1.134,3	1.200,6	1.000,6
Verschil export-import	732,7	356,5	548,9	758,2	2.012,1

Bron: Potapohn, 1994, B2.

1 THB = ± 0,04 USD

2.5 De Oostelijke Groeivierhoek

Een *Memorandum of Understanding* over de ontwikkeling van de *Eastern Growth Quadrangle* werd in maart 1994 in het Filipijnse Davao ondertekend door vertegenwoordigers uit de Filipijnen, Maleisië, Indonesië en Brunei.

De *Oostelijke Groeivierhoek* of de *East Asean Growth Area* beslaat het Maleisische Sabah, het Indonesische Kalimantan en Noord-Sulawesi, het eiland Mindanao op de Filipijnen en het sultanaat Brunei. Ofschoon dit integratieverband veelal de *Eastern Growth Triangle* wordt genoemd, is het door de aanwezigheid van Brunei strikt genomen correcter om van een vierhoek te spreken. De *East Asean Growth Area* (EAGA), ook wel de *East Asean Growth Polygon* genoemd, ontstond grotendeels uit de onvrede van de lokale autoriteiten van de achterlanden van Brunei, namelijk de Filipijnen, Maleisië en Indonesië, over de verwaarlozing van hun gebied door de nationale regeringen.

Wat de uiteindelijke functie van dit nieuwe samenwerkingsverband moet worden, is nog niet helemaal duidelijk en blijft een discussiepunt

tussen de deelnemers. Als mogelijkheden voor de EAGA werden naar voren geschoven:

- zich ontwikkelen tot een vrijhandelszone, waarbij een onderneming die in één land is gevestigd, steeds dezelfde rechten zal genieten, ook als zij zich verplaatst naar een ander gebied binnen de regio;
- een springplank vormen voor de verwezenlijking van de doelstelling van de ASEAN: de afschaffing van tarifaire belemmeringen tegen het jaar 2003;
- als model fungeren voor andere toekomstige regionale samenwerkingsprojecten.

Tot dusver kent de EAGA een relatief los en informeel karakter met (voornamelijk) intentieverklaringen voor samenwerking in de volgende gebieden:

- de landbouwsector en de visvangst, waarbij de comparatieve voordelen van Mindanao en Noord-Sulawesi opvallen;
- handel en industrie, waarbij de nadruk wordt gelegd op het oprichten van vrijhandelszones binnen de regio⁶;
- toerisme, diensten en transport;
- de telecommunicatiesector;
- de energiesector;
- de ontwikkeling van de human resources.

Voor de financiering van een – voor te bereiden – *master plan* rekent men vooral op Brunei en de Asian Development Bank.

Een factor die ongetwijfeld de praktische uitwerking en ontwikkeling van de vierhoek kan vergemakkelijken, is het feit dat de vier betrokken staten reeds deel uitmaken van de ASEAN en bijgevolg ook van de AFTA. Wat de samenwerking enigszins afremt, is de soms problematische relatie tussen de regionale en de nationale overheden.

6 Tot hertoe zijn er al verschillende speciale economische zones en speciale industriële zones opgericht, voornamelijk in de Filipijnen en Maleisië. Het accent ligt meestal op het aantrekken van buitenlandse investeerders via de toekenning van fiscale en andere voordelen. In Maleisië, waar vier van die zones werden opgezet (Muara Tabuan, Sibul, Bintulu en Miri), is het succes maar matig te noemen, als gevolg van o.m. een gebrekkige energievoorziening en een tekort aan werkkrachten. In de Filipijnen werd in 1993 het ontwikkelingsproject *Cagayan de Oro-Iligan Corridor* gestart. Iligan kent sinds de jaren vijftig een sterke industriële ontwikkeling, maar er was geen aandacht voor de ecologische en sociale gevolgen van een dergelijke ontwikkeling. Nu streeft men naar een verdere groei, maar dan wel op duurzame wijze. In de Filipijnen werden tussen 1992 en 1993 nog andere groeiprojecten gestart: het gebied *South Cotabato-Sarangani-General Santos (SOCSARGEN)*, de *Davao Gulf Economic Zone (DGEZ)* en de *Zamboanga Economic Zone (ZEZ)*.

3. Groeicirkels: een poging tot verklaring

Om het fenomeen van de groeicirkels – en andere meetkundige varianten – te kunnen verklaren, moeten we rekening houden met verschillende politieke, economische, culturele en andere factoren.

Economische factoren zien lokale en nationale overheden in de groeicirkels als een dynamisch instrument om vorm te geven aan de economische ontwikkeling en om directe investeringen aan te trekken. Bovendien hebben in Zuidoost-Azië de klassieke integratievormen weinig succes gehad en biedt de subregionale integratie een alternatief om de onderlinge specialisatie aan te wakkeren. Meer specifiek kunnen we een zevental factoren onderkennen.

Ten eerste is er de recente wereldwijde tendens naar intensere integratie en regionale blokvorming, en dit nadat de economische integratie in verschillende gebieden enigszins was vastgelopen. Deze trend naar verdergaande samenwerking wordt gedomineerd door de Europese Unie en de NAFTA⁷. De verwezenlijking van de Europese eenheidsmarkt en de opname van Mexico in de NAFTA hebben ook andere landen geopolitieke en economische impulsen voor regionale integratie gegeven. Meer en meer landen streven ernaar hun onderhandelingspositie in internationale fora kracht bij te zetten om de vruchten te plukken van de intensere economische integratie (betere benutting van comparatieve voordelen in termen van grondstoffen, energie, arbeid en/of kapitaal), de effecten van grotere markten en een grotere productieschaal, de effecten van de harmonisatie van het juridisch kader enz. Het AFTA-project van de ASEAN-landen is daar ongetwijfeld een voorbeeld van (zie Cuyvers, 1994). Hoewel de eerder beschreven integratieverbanden geen aanleiding hebben gegeven tot de vorming van nieuwe formele blokken, zijn het toch aanzetten tot een geopolitieke (re)organisatie die niet los kunnen worden gezien van de internationale context.

Ten tweede zijn de internationale politieke spanningen in Zuidoost-Azië afgenomen. In overeenstemming met wat er op wereldvlak is gebeurd, werd de tegenstelling tussen communistische en niet-communistische staten ook in Zuidoost-Azië geleidelijk vervangen door een vorm van nieuwe zakelijkheid. Bovendien was er de pacificatie tussen China en

7 NAFTA: North American Free Trade Agreement.

Vietnam en in Cambodja. De politieke en ideologische meningsverschillen van vroeger verdwenen daardoor grotendeels naar de achtergrond. Er groeide in Zuidoost-Azië een vorm van consensus over het maatschappijmodel van een open markteconomie en een sterk politiek leiderschap, aangevuld met een aantal democratische principes. Hoewel er tussen de afzonderlijke landen uiteraard verschillen bestaan inzake de erkenning van politieke vrijheden, de mate van economische openheid en de regulering van de economische transacties, is een algemene trend ongetwijfeld ingezet. De communistische staten bevinden zich in een overgangssituatie van geplande naar marktgeoriënteerde economieën. Grensoverschrijdende economische samenwerking is nu alvast mogelijk geworden en houdt zelfs grote beloften in. Alle integratieverbanden waar China, Vietnam, Laos, Cambodja en Myanmar deel van uitmaken, zijn het product van de geschetste politieke ontwikkelingen. Volledigheidshalve moeten we ook vermelden dat de onderlinge spanningen tussen niet-communistische staten, zoals enerzijds tussen Maleisië en het onafhankelijk geworden Singapore, en anderzijds tussen Maleisië, Singapore en Indonesië, grotendeels zijn verdwenen.

Ten derde kan men vaststellen dat in de regio de comparatieve voordelen onvoldoende werden geëxploiteerd en dat het niveau van intraregionale handel relatief laag is. De ASEAN-landen bijv. drijven slechts voor 20% handel onder elkaar. Van die intra-ASEAN-handel loopt bovendien 75% over Singapore, waar het veelal doorvoer betreft (Bangkok Post, 1993, blz. 18). Zonder Singapore en Brunei bedroeg het aandeel van de handel tussen de ASEAN-landen in 1991 slechts 0,1% van de wereldhandel, hetzelfde niveau als in 1980. De talrijke informele zakelijke contacten en niet-officiële handelstromen vormen de onderbouw voor vele van de subregionale initiatieven. Voor Myanmar, Laos en Cambodja in het bijzonder is de zoektocht naar intensere handelsrelaties met de buurlanden in hoge mate verbonden met de omzeggens weggevallen handels- en samenwerkingsverbanden met Oost-Europa na de omwentelingen aldaar.⁸

Ten vierde moet men vaststellen dat de klassieke vormen van economische integratie in de regio slechts een beperkt succes kenden. In ASEAN-verband bijv. werd het *ASEAN Preferential Trading Arrangement* (PTA) van 1977 gekarakteriseerd door slechts marginale handels- en

8 Een in het oog springend voorbeeld in dit verband is Vietnam, dat, na het wegvallen van zijn afzetmarkten in Oost-Europa, ondertussen reeds 80% van zijn aardolie naar Japan uitvoert.

productie-effecten, door een verregaande beperking van het aantal betrokken producten en zelfs het ontbreken van duidelijke en bindende doelstellingen (Imada, 1993, blz. 5-8; Akrasanee en Stifel, 1993). Ofschoon de effecten van het AFTA-initiatief (zie Cuyvers, 1994) op de intra-ASEAN-handel wellicht substantieel zijn (Imada, 1993, blz. 12,13), dient voorlopig nog afgewacht te worden hoe de omgevingsfactoren en het beleid zich zullen ontwikkelen en de handel zich effectief zal ontplooiën. Hoe dan ook, de groeicirkels bieden aan de betrokken overheden nieuwe instrumenten en mogelijkheden om de intra-ASEAN-handel te bevorderen.

Ten vijfde kan de relatieve voorkeur van de landen in de Zuidoost-Aziatische regio voor de overwegend informele integratieverbanden, met een belangrijke rol voor de privé-sector, ook verklaard worden door het feit dat deze vormen beter lijken te passen bij hun beleidscultuur. Daarin zijn het privé-initiatief en intense communicatie tussen overheid en privé-sector onderling sterk verweven (zie bijv. Page, 1994, blz. 5). Bovendien is het in de nieuwe integratieverbanden gemakkelijker de zakelijke belangen te scheiden van de internationale politiek dan in de klassieke vormen van internationale integratie. Dit stemt overeen met het uitgesproken pragmatisme in de politieke besluitvorming van de Zuidoost-Aziatische overheden (zie bijv. Leipziger en Thomas, 1994, blz. 8, 9). Ook mag men niet vergeten dat in het verleden bepaalde initiatieven tot economische integratie onvoldoende succes boekten als gevolg van een te sterke overheidssturing en de geringe invloed van de privé-sector.

Ten zesde dient de rol van de Asian Development Bank te worden vermeld. De Zuidoost-Aziatische ontwikkelingslanden, waaronder de Mekong-landen, zijn nagenoeg allemaal lid van de Asian Development Bank.⁹ Deze instelling heeft een lange geschiedenis wat betreft haar betrokkenheid bij intraregionale samenwerking, vooral in de Mekong-regio. Zo financierde ze vroeger al een waterkrachtcentrale, die het mogelijk maakte een energiesurplus te transfereren van Laos naar Thailand. De fundamentele drijfveer voor de activiteiten van de Asian Development Bank is een versteviging van de vrede in de regio en een

9 De Asian Development Bank telt ook een aantal westerse landen onder haar leden, zoals de Verenigde Staten en de EU-lidstaten. Net als Finland, Denemarken, Oostenrijk, Spanje en Zweden bezit België 0,291% van het kapitaal van de Asian Development Bank (1995, blz. 3).

verbetering van de levensstandaard door het bevorderen van onderlinge handelsbetrekkingen en economische groei. Concreet biedt de Asian Development Bank technische bijstand en financiële hulp aan haar Aziatische leden. Ook voert ze regelmatig studies uit en houdt ze gedetailleerde informatiebestanden bij, om de mogelijkheden van de verdere samenwerking te analyseren.

De Asian Development Bank tracht ook andere, zowel multi- als bilaterale hulporganisaties en de privé-sector in haar projecten in te schakelen. Ze biedt ontwikkelings-, financiële en regionale hulp. Deze drie functies zijn complementair en ondersteunen elkaar.¹⁰ De Asian Development Bank ziet zichzelf als een katalysator van de subregionale economische samenwerking in de Mekong-regio en in andere gebieden, en als de belangrijkste motor van het project. Het spreekt vanzelf dat de coöperatie in de regio enkel zal slagen wanneer ook de regeringen van de lidstaten actief aan dit proces meewerken.

Ten zevende vergemakkelijkt de demografische en culturele samenstelling van de Zuidoost-Aziatische landen dikwijls de internationale zakelijke contacten. Voornamelijk de Chinese zakengemeenschappen in verschillende ASEAN-landen zijn katalysatoren voor *low-profile* maar actieve relaties over de grenzen heen.

De toename van het aantal groeicirkels tussen ASEAN-landen of hun betrokkenheid bij dergelijke initiatieven kan ongetwijfeld worden verklaard uit de specifieke situatie van deze landen. Na meer dan twintig jaar van weinig spectaculaire resultaten geraakte de economische integratie van de ASEAN-landen duidelijk in een stroomversnelling na de Vierde Top van Regeringsleiders, die plaats had in Singapore op 27 en 28 januari 1992. Op deze topontmoeting werd beslist een ASEAN-vrijhandelszone te creëren tegen 2008, einddatum die in september 1994 werd teruggebracht tot 2003 (Cuyvers, 1994). Hierdoor worden de betrokken landen geconfronteerd met structurele aanpassingsproblemen van hun voorheen dikwijls sterk beschermde nijverheden. De theorie van de economische integratie leert dat dergelijke integratie leidt tot

10 Voor de uitvoering en implementatie van de projecten die zij financieel steunt, heeft de Asian Development Bank speciale fondsen opgericht, zoals het *Asian Development Fund* en het *Technical Assistance Special Fund* (TASF). Deze fondsen dienen ter financiering van de leningen in het kader van de regionale ontwikkeling, voor de periode 1992 tot 1995. De fondsen worden aangevuld met contributies van België, Finland, Nederland, Spanje en het Verenigd Koninkrijk, wat de interesse van de EU voor de regio duidelijk illustreert.

handelsverschuiving en handelscreatie, maar evenzeer tot dynamische effecten: schaalvoordelen, concurrentie, investeringen e.d. Buurlanden die geen lid zijn van het integratieverband (in concreto bijv. Laos, Cambodja, Myanmar, de Chinese provincie Yunnan, en tot 1995 ook Vietnam), moeten vooral beducht zijn voor het eerstgenoemde effect, waardoor traditionele en dikwijls informele handelspatronen ernstig verstoord dreigen te worden. Daarnaast heeft de ASEAN, vooral onder impuls van Singapore, Maleisië en Thailand, aangedrongen op "open regionalisme", zodat "natuurlijke handelspartners"¹¹ die geen lid zijn van ASEAN niet in de kou komen te staan.

Economische integratie resulteert veelal in een verplaatsing van economische activiteit en investeringen van de buitengrenzen van het integratieverband naar de binnengrenzen met de respectieve partnerlanden (Kindleberger, 1973, blz. 180). Groeicirkels kunnen dan ook worden opgevat als een aanzet maar ook als een gevolg van dergelijke verschuivingen. Dergelijke verklaring lijkt hout te snijden voor de *Noordelijke* en de *Zuidelijke Groeidriehoek*, evenals ten dele voor de *Oostelijke Groeivierhoek*. De verschillende groeidriehoeken en -cirkels met Thailand, Cambodja, Laos, Myanmar en/of de Chinese provincie Yunnan lijken daarentegen eerder – althans gedeeltelijk – een defensieve reactie te zijn van de betrokken landen of gebieden op de geanticiperde verplaatsing van economische activiteit naar het "centrum" van de ASEAN.

Verschillende Zuidoost-Aziatische landen hebben in het nabije verleden dikwijls een imports substitutie beleid gevoerd en zijn slechts recent – en soms schoorvoetend – overgestapt op een beleid van exportpromotie en aantrekking van buitenlandse directe investeringen. Beide evoluties hebben in de lokale privé-sector dynamische krachten losgemaakt, die de vruchten van de economische liberalisering willen plukken. Als gevolg daarvan zijn vele ondernemingen op zoek naar middelen om hun concurrentiële positie te verbeteren door samenwerkingsverbanden over de grenzen heen. Daarbij hebben zij in de eerste plaats oog voor de directe burens. Ondernemingen die zich op het pad van de internationalisatie wagen, spitsen zich in de aanvangsfase immers meestal toe op de aanpalende landen om de risico's zoveel mogelijk te beperken.

Ook kan het geen toeval zijn dat de toename van het aantal groeicirkels in Zuidoost-Azië samenviel met de GATT-negotiaties van de Uruguay-

11 Over "natuurlijke partners", zie Krugman, 1991.

ronde. De ASEAN-landen streven naar verbetering van hun concurrentiële positie, niet enkel ten opzichte van hun partners in de zone maar ook ten opzichte van hun rivalen in de rest van de wereld, en dit in afwachting van een verdere afbouw van het protectionisme. Er wordt daarom actief gezocht naar complementariteiten tussen landen, waar mogelijk met schaalvoordelen en externaliteiten, zodat de bovenvermelde samenwerkingsverbanden levensvatbaar zouden zijn. Deze verklaring situeert zich dus in het verlengde van de dynamische effecten van economische integratie en de afbouw van protectie. Subregionale integratie biedt ook enkele belangrijke comparatieve voordelen in vergelijking met regionale integratie. Tang en Thant (1994, blz. 8) vermelden in dit verband dat groeicirkels:

- betrekking hebben op gedeelten van landen, zodat zij kleinere economische en politieke risico's impliceren;
- om dezelfde reden sneller en goedkoper in werking kunnen treden;
- exportgericht zijn en niet discrimineren tussen binnenlandse en buitenlandse markten;
- economische voordelen bieden aan niet-participerende landen, door markttoegang en buitenlandse directe investeringen.

4. Problemen bij de subregionale integratie in Zuidoost-Azië

Ondanks de vermelde positieve verklaringen voor het fenomeen van de subregionale integratieverbanden in de Zuidoost-Aziatische regio en de reële statische en dynamische voordelen ervan, moet gewezen worden op diverse problemen die de desbetreffende initiatieven kunnen hinderen.

Een eerste belangrijk probleem, dat o.m. wordt ervaren in de *Noordelijke* en de *Zuidelijke Groeidriehoek*, en ook in de *Oostelijke Groeivierhoek*, betreft het bestaan van grote feitelijke belemmeringen op het verkeer van goederen, diensten, personen en kapitalen tussen de betrokken landen of gebieden. Het bereiken van een intensere integratie houdt dan ook in dat een aantal van dergelijke belemmeringen uit de weg moet worden geruimd. Het betreft vooral de zogenaamde *red tape* (tijdrovende douaneprocedures), de beperkte arbeidsmobiliteit en de tekortkomingen op het vlak van de infrastructuur. De beperkte arbeidsmobiliteit heeft te maken met etnische en godsdienstige verschillen, maar ook met het feit dat lokale arbeidskrachten enkel de eigen moedertaal machtig zijn en

de beperkte huisvestingscapaciteit. Niet zelden is de overheid beducht voor het afschaffen of liberaliseren van grenscontroles. In het kader van de *Gouden Zeshoek* wordt bijv. gevreesd dat de liberalisering van de grenscontroles zou kunnen leiden tot ongecontroleerde bevolkingsstromen, voornamelijk in de richting van Thailand, en de mogelijke impact daarvan op de culturele waardepatronen van de lokale bevolking. Ook werd reeds gewaarschuwd voor de schadelijke milieu-impact van nieuwe industriële activiteiten in de regio.

De onderlinge verschillen in nationale rechtssystemen en in de manier waarop de overheidsadministraties functioneren, werken eveneens remmend. Cambodja bijv. heeft een sterk Frans georiënteerd boekhoudkundig en rechtssysteem, dat de facto de ontwikkeling van de handelsbetrekkingen met de ASEAN-landen belemmert. Zo blijkt ook in de *Zuidelijke Groeidriehoek* de geplande integratie enigszins te worden gehinderd door het gebrek aan harmonisatie van de wetgevingen. Singapore en Johor hebben immers een rechtssysteem dat gebaseerd is op het Engelse model, daar zij vroeger allebei deel uitmaakten van het Britse imperium. Daartegenover staat dat Riau, als deel van het voormalige Nederlandse Indonesië, het Nederlandse wettelijke model volgt. Vooral inzake grondeigendom en investeringen bestaan er fundamentele verschillen. Het meer liberale systeem, dat kenmerkend is voor Singapore en Johor, werkt nadelig voor Riau. Ook de asymmetrieën in de besluitvorming van de betrokken overheden spelen een rol. In de stadsstaat Singapore verloopt de besluitvorming vlotter dan in de overige regio's, o.a. omdat niet echt rekening moet worden gehouden met het nationale niveau. De perifere positie van Sabah, Sulawesi of Mindanao ten opzichte van de respectieve nationale beleidscentra werkt remmend op de vooruitgang van het subregionale integratieproces in de *Oostelijke Groeivierhoek*.

Daarnaast is de kwaliteit van de productiefactor arbeid dikwijls zeer ongelijk tussen de deelnemende landen of gebieden. Zo zijn de lokale arbeidskrachten op Batam en in Johor relatief minder geschoold dan in Singapore en is hun arbeidsproductiviteit aan de lage kant. Hetzelfde geldt voor de kwaliteit van de arbeidsfactoren, bijv. wanneer we Thailand vergelijken met Laos, Cambodja en Myanmar. Dit heeft tot gevolg dat de lokale arbeidskrachten doorgaans meer geschikt zijn voor sterk arbeidsintensieve taken die slechts een lage scholingsgraad vereisen. Voor Singapore en Thailand betekent deze "lage-lonen-periferie" een geducht wapen in hun concurrentiestrijd met China of Vietnam. Anderzijds willen de betrokken lagelonenlanden zich moderne productie- en

managementtechnieken eigen maken, wat op korte en halflange termijn de strategieën van de Singaporese en Thaise ondernemingen zal beïnvloeden.

Ook verschillen in geanticiperde voordelen, die voortvloeien uit het zeer ongelijke economische ontwikkelingsniveau van de betrokken landen of gebieden, kunnen de samenwerking enigszins bemoeilijken. Er is aan de ene kant het zopas vermelde conflict tussen lage lonen en technologieoverdracht. Aan de andere kant vrezen lokale producenten dat ze in de loop van het integratieproces overspoeld zullen worden met goederen en diensten uit de rijkere lidstaten. De zeer beperkte kapitaalkracht en de geringe dimensie van lokale bedrijven in sectoren zoals machinebouw, televisietoestellen, motorfietsen, reparatiewerken en onderhoud, distributie (supermarkketens), hotelwezen e.d., alsook de lage kwaliteit van de aangeboden goederen en diensten, vormen een zware en dikwijls onoverkomelijke handicap, waardoor de roep om bescherming des te luider zal klinken. Ook kan de ongelijke verdeling van de voordelen van het integratieproces *binnen* de betrokken landen verstoringen werken. Zo lijkt in Thailand Chiang Rai meer voordeel te halen uit de *Gouden Zeshoek* dan de andere Thaise provincies, wat al heeft geleid tot rivaliteit en tegenwerking.

Bij een opsomming van de problemen die verbonden zijn aan de subregionale integratie in Zuidoost-Azië mogen we ook de historisch gegroeide nationale, etnische, godsdienstige en politieke verschillen niet over het hoofd zien. Zo is er bijvoorbeeld in Vietnam een zekere historisch gegroeide aversie ten aanzien van Thailand, dat er als een gevaarlijke regionale rivaal wordt afgeschilderd. Meer dan eens moesten Thaise ondernemingen het – om andere dan concurrentieredenen – afleggen tegen Maleisische ondernemingen bij hun pogingen om een marktpositie in Vietnam uit te bouwen. Samenwerking tussen Singapore en Indonesië wordt bemoeilijkt door de soms impliciete tegenkanting van de Indonesische overheid om zaken te doen met etnisch-Chinese partners. Een obstakel bij negotiaties aangaande de *Gouden Vierhoek* tussen Noord-Thailand, Zuid-China, Noordoost-Myanmar en West-Laos is de terughoudendheid van de kleinere landen tegenover wat politicologen reeds "China's advance to the South" hebben genoemd.

Een voorbeeld van politieke problemen als gevolg van godsdienstige verschillen heeft o.a. te maken met radicale moslimbewegingen in bepaalde Zuidoost-Aziatische landen. De activiteiten en aspiraties van de Thaise moslimseparatisten in het zuiden van het land, worden geacht

een negatieve uitwerking te hebben op het investeringsklimaat in de *Noordelijke Groeidriehoek*. Het is in zekere zin paradoxaal dat de formele definitie, erkenning en ontwikkeling van deze groeidriehoek dit probleem nog zou kunnen aanwakkeren, omdat het zuiden van Thailand dan als het ware één bijzonder statuut krijgt en bovendien in een constructie met twee (overwegende) moslimstaten. Anderzijds lijkt het overwicht van de islam in Indonesië, Maleisië en Brunei geen belemmering te zijn voor het Filipijnse eiland Mindanao, met een tot in augustus 1996 rebellerende moslimminderheid, om actief de *Oostelijke Groeivierhoek* te propageren.

Interne politieke en militaire conflicten tussen landen binnen een subregionaal integratie-initiatief kunnen het investeringsklimaat ongunstig beïnvloeden. Jarenlang hebben de Filipijnen, bij het aantrekken van buitenlandse directe investeringen uit de regio, hinder ondervonden van politieke instabiliteit en een ondergrondse communistische verzetsbeweging die in het land opereerde, alsook van een separatistische moslimguerrilla op het zuidelijke eiland Mindanao. Deze problemen kregen pas recent, na jarenlange moeizame onderhandelingen, een begin van een oplossing. Ondanks de relatieve politieke stabiliteit in Cambodja, is het pas recent dat de *Kimer Rouge* wellicht niet langer een onoverkomelijke hindernis vormen voor de economische ontwikkeling van het land. In het verleden varieerde de problematiek van de etnische minderheden in de meer afgelegen gebieden van Thailand en Myanmar, van politieke rebellie tot opiumtrafiek.¹² Myanmar staat overigens bij vele industrielanden op de zwarte lijst als gevolg van de vele schendingen van de mensenrechten onder het SLORC-regime.¹³ Inzake economische samenwerking met de ASEAN lijkt het land daar echter maar weinig hinder van te ondervinden, zelfs nadat uit westerse hoek reeds op sancties werd aangedrongen.

Ook de historisch gegroeide politieke meningsverschillen tussen landen in de Zuidoost-Aziatische regio belemmeren soms een vlotte economische samenwerking. Grensdisputen, kwesties van territoriale wateren en visserijrechten (bijv. tussen Thailand en Indonesië) en territoriale aanspraken op eilanden (bijv. op de Spratley-eilanden door China, Vietnam, de Filipijnen en Maleisië), kunnen de initiatieven tot subregionale integratie in Zuidoost-Azië ernstig hypothekeren.

¹² In het noorden van Myanmar bemoeilijken de Karen-guerrilla's de handelsrelaties.

¹³ SLORC: State Law and Order Restoration Council.

Besluit

De diverse vormen van recente subregionale samenwerking in Zuid-oost-Azië zijn nieuwe instrumenten die de economische ontwikkeling van deze zeer dynamische regio verder kunnen aanzwengelen. Kenmerkend is dat deze subregionale initiatieven doorgaans steunen op reeds bestaande of zich ontwikkelende economische relaties, en niet louter op een artificiële overeenkomst berusten. Het succes van de individuele integratieverbanden is telkens functie van de economische valorisatie van de onderliggende complementariteiten en geografische nabijheid. Bovendien worden deze integratievormen gekenmerkt door het pragmatisme van de betrokken politieke en economische instanties. De politieke en economische steun van bijv. Japan en van de Asian Development Bank, in het kader van haar *Medium Term Strategic Framework*, zijn eveneens van groot belang voor het verdere succes van deze zones.

Om de deelname van individuele landen te evalueren zou een nauwkeurige kosten-batenanalyse per land gemaakt moeten worden. In het algemeen kunnen we echter stellen dat de besproken integratieverbanden nieuwe hefboomen zijn voor regionale ontwikkeling in Zuidoost-Azië, voornamelijk in de grensgebieden, die dikwijls stiefmoederlijk behandeld worden in de regionale politiek van de nationale overheden.

De voordelen van de vorming van "kleinschalige" integratieverbanden zijn o.m.:

- a. de dynamiek en de snelheid in de besluitvorming;
- b. de afwezigheid van veel formalisme;
- c. de geringere economische risico's;
- d. de beperktere politieke implicaties en risico's (bijv. in termen van effecten op relaties met derde landen).

Tot de problemen die zich in de toekomst meer en meer zullen voordoen, behoort de ongelijkheid in omvang en ontwikkelingsniveau van de partnerlanden. Singapore in de *Zuidelijke Groeidriehoek* en Maleisië in de *Noordelijke Groeidriehoek* kunnen mogelijk – althans op korte termijn – met een negatieve kosten-batenbalans geconfronteerd worden, bijv. wanneer bepaalde ondernemingen een relocatie zouden overwegen op basis van een betere infrastructuur en lagere kostenniveaus in andere landen. Op termijn laat het zich evenwel aanzien dat zowel Singapore als Maleisië met hun relatief geavanceerde productie- en dienstensectoren zullen profiteren van de aanzwengelde dynamiek in deze subregio's.

Tot slot mag men niet uit het oog verliezen dat investeringen in infrastructuur onvoldoende voorwaarden zijn voor de ontwikkeling van de subregionale integratieverbanden. Even belangrijk zijn macro-economische stabiliteit (o.m. stabilisering van de wisselkoersen in Vietnam en Myanmar), handelspolitieke liberalisering (in termen van tarieven en niet-tarifaire belemmeringen, zoals dubbele belasting), versoepeling van deviezencontroles en verlichting van de wettelijke restricties voor de privé-sector (o.a. voor buitenlandse directe investeringen).

Bibliografie

- AKRASANEE, N. en D. STIFEL (1993), "AFTA and Foreign Direct Investment", *TDRI Quarterly Review*.
- ASIAN DEVELOPMENT BANK (1993), *Subregional Economic Cooperation: Initial Possibilities for Cambodia, Lao PDR, Myanmar, Thailand, Vietnam and Yunnan Province of the People's Republic of China*, Manila, Asian Development Bank Press.
- ASIAN DEVELOPMENT BANK (1994a), *Economic Cooperation in the Greater Mekong Subregion: Toward Implementation*, Manila, Asian Development Bank Press.
- ASIAN DEVELOPMENT BANK (1994b), "Overview of ADB's Regional Technical Assistance for promoting Economic Cooperation in the Greater Mekong Subregion", in: ASIAN DEVELOPMENT BANK, *Greater Mekong Subregion: Investment Opportunities through Economic Cooperation*, Manila, Asian Development Bank Press.
- ASIAN DEVELOPMENT BANK (1994c), "Study Identifies 100 Projects Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle", *Asian Development Bank News Release*, (145/94).
- ASIAN DEVELOPMENT BANK (1995), "Asia's Newest Growth Triangle", *Asian Development Bank Review*, (januari-februari), blz. 3-7.
- BANGKOK POST (1994), "Quadrangle Plan Excites Chiang Rai", *Bangkok Post*, (17/3), blz. 7.
- CALDAS, T.L. (1994), "Nace el primer Estado-región de América Latina?", *Ciencia Política*, (36), blz. 13-18.
- CHAPMAN, E.C. en P. HINTON (1994), *The Mekong Corridor/Economic Quadrangle: Who Benefits?*, Paper gepresenteerd tijdens de conferentie over *Asia's New Growth Circles*, Chiang Mai, 2-6 maart.
- CHUPAKA, S. (1995), "Ministers expected to endorse Triangle: plan provides development framework", *The Nation*, (25/03).
- CUYVERS, L. (1994), "Van ASEAN naar AFTA", *Maandschrift Economie*, jg. 58, nr. 6, december.
- IMADA, P. (1993), "Production and Trade Effects of an ASEAN Free Trade Area", *The Developing Economies*, jg. 31, nr. 1, maart.
- KINDLEBERGER, C.P. (1973), *International Economics*, 5de editie, Homewood, Ill./Georgetown/Ontario, Richard D. Irwin.

- KUMAR, S. en L.T. YUAN (1991), "A Singapore perspective", in: L.T. YUAN, ed., *Growth Triangles: The Johor-Singapore-Riau Experience*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies.
- KRUGMAN, P. (1991), "Is Bilateralism Bad?", in: E. HELPMAN en A. RAZIM, eds., *International Trade and Policy*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- LEIPZIGER, D.M. en V. THOMAS (1994), "Roots of East Asia's Success", *Finance & Development*, jg. 31, nr. 1, blz. 6-9.
- LINTNER, B. (1992), "Fields of Dreams: Heroin Trade Flourishes Along China-Burma Border", *Far Eastern Economic Review*, (20/02).
- NA THALANG, J. (1994), "Chances, Hitches for Chiang Rai in Borderless Trading", *The Nation*, (8/02).
- NAYA, S.F. en K. EGGLESTON LEE (1996), "The Characteristics of Asia-Pacific Growth Triangles", *Journal of the Asia Pacific Economy*, jg. 1, nr. 1, blz. 123-129.
- PAGE, J. (1994), "The East Asian Miracle: Building a Basis for Growth", *Finance & Development*, jg. 31, nr. 1, blz. 2-5.
- POTAPOHN, M. (1994), "Banks Call Laos' New Land Law Confusing", *The Nation*, (16/03).
- SCALAPINO, R. A. (1992), "The United States and Asia: Future Prospects", *Foreign Affairs*, Winter 1991-92, blz. 19-40.
- TANG, M. en M. THANT (1994), "Growth Triangles: Conceptual Issues and Operational Considerations", in: M. THANT, M. TANG en H. KAKAZU, eds., *Growth Triangles in Asia: A New Approach to Regional Economic Cooperation*, Hong Kong, Oxford University Press.
- YUENG, Y.M. (1995), "Growth Triangles in Pacific Asia: A Comparative Perspective", in: S.-J. LEW, *Tumen River Asia Development Project: The Political Economy of Cooperation in Northeast Asia*, Seoel, Sejong Institute.

Abstract

*Subregional Economic Cooperation and Integration:
Growth Triangles and Growth Circles in the ASEAN Region*

The countries of East and Southeast Asia are increasingly getting involved in subregional integration, particularly of the "growth triangle" or "growth circle" type. The paper gives an overview of these "growth circles", with special attention to the ASEAN countries. The authors try to provide an explanation which views these "growth circles" from various angles. The motives and benefits of subregional integration initiatives are analysed, using the insights of the vast literature on economic integration.

FORUM

Gust Blauwens *

Rekeningrijden:
economie in plaats van chaos

Congestie is een universeel probleem waarmee zowel de westerse als de nieuwe Aziatische industrielanden te kampen hebben. Het artikel beschrijft hoe congestie essentieel te wijten is aan ontoereikende prijsvorming. Factoren op het gebied van ruimtelijke planning, openbaar vervoer enz. spelen slechts een bijkomstige rol, vergeleken met de prijsfactor. De auteur argumenteert dat regulering zonder prijsverhoging tot mislukken gedoemd is. Het artikel geeft de economische verantwoording voor het internaliseren van externe kosten en het onderzoekt verschillende heffingstechnieken: elektronische tol, lokale vergunningen, parkeerheffingen en vervanging van de vaste belastingen op voertuigen door een bijkomende belasting op de brandstof.

Inleiding

De explosieve ontwikkeling van de mobiliteit is een mondiaal probleem geworden. Niet alleen de industriestaten van het Westen maar ook de opkomende Aziatische naties worden geconfronteerd met gigantische verkeersproblemen in en rond hun grote steden.

De economen kunnen zonder enige twijfel de oorzaak aanwijzen: onvoldoende aanrekening van de kosten. De oplossing die zij al gedurende decennia verdedigen, ligt dan ook in een gevoelige prijsverhoging.

* Universiteit Antwerpen (UFSIA)